

מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי

עפ"י כתבי יד מן הגניזה וממדרש הגדול
עם מבוא, חלופי גרסאות והערות

הוכן וסודר בידי
יעקב נחום הלוי אפשטיין

ולאחר פטירתו נערך והשלם
בידי תלמידו
עזרא ציון מלמד

הוצאת
ישיבת שערי רחמים
ובית הלל ירושלים

MEKHILTA
D'RABBI ŠIM'ON b. JOCHAI

Fragmenta in Geniza Cairensi reperta digessit
apparatu critico, notis, praefatione instruxit

J. N. EPSTEIN

defuncti editoris opus absolvit et edendum curavit

E. Z. MELAMED

SUMPTIBUS HILLEL PRESS
HIEROSOL YMIS

הקדמה

אסר להם ר"ש לתלמידיו: בניי, שנו מדותי,
שמודתי תרוסות מנרוסות מדותי של ר"ש.
(נמין טז א)

קובץ מדות אלו, מְכִילְתָּא בארמית, לא בא לידינו, ונשחקע במדרשיהם של התנאים האחרונים, כשם שקבצי משניותיהם של כל תלמידי ר"ע נשתקעו במשנתנו, משנת רבי, ובמשניות החיצוניות של בני דורו ודור בנו. אבל גם המדרש הנקרא על שמו של ר"ש, מְכִילְתָּא דר' שמעון בן יוחאי, שעדיין היה בידי בעל מדרש הגדול ולפני ר' סולימן אוחנה, אבד ונעלם. החוקר הגדול רד"צ הופמן ליקט לפני חמשים שנה מהוך מדרש הגדול וספרים אחרים את קטעי המדרש הזה ושיחזר את הספר, נתגלגלה זכות על-ידי זכאי וזך בתורתו, ולפני ז"ך שנה גילה מורד זצ"ל, בין צילומים של כתבי-יד מן הגניזה שקיבל, שני קטעים גדולים וחשובים מן המדרש היקר הזה, בשנים שלאחר-כך הגיעו לידו עוד כמה קטעים. כל קטע וקטע ניתן לי להעתקה תיכף לבואו. אף על פי שכבר היה בידו חלק חשוב של הספר, לא ניגש לסידור החומר ועריכתו, משום שציפה לקטעים חדשים, שישלימו את החסר, ולא מילא את בקשתם של חכמי ישראל, חבריו ותלמידיו, שיוציא לאור את הקטעים הנמצאים.

בשנת תשי' התחיל בסדור החומר, ולאחר שהכין לדפוס ארבעה עמודים בכתב-ידו (להלן 2-1) הפסיק, כשבועים לפני פטירתו נעתר לי והרשני לגשת לסדור החומר והכנתו לדפוס, בייב בתשרי תשי"ט, כמה שבועות לפני מלאת לו שבעים שנה, כתב מעין-צוואה למְכִילְתָּא דרשב"י (שנפתחה לאחר פטירתו), וזה לשונו:

יֵאֵם יִזְכְּנִי ה' בְּרוּךְ הוּא, אֲסַדְר מְכִילְתָּא זו עִיף הַקְטָעִים וְאֶשְׁלִים אוֹתָהּ בַּפְּטִיט עִיף מֵהֵיג.
יִקְטַע לְנִיגְדֵר הַשְּׁנִי יֵשׁ לְסֵדֵר כּוֹלוּ בְּסוּף הַסֵּפֶר כְּמוֹ שְׁהוּא, מִפְּנֵי שְׁהוּא מֵהִדּוּר אַחֶרֶת, הַתְּחִיחָה יִשְׁנָה כְּתוּבָה בְּחֻלְקָה בְּמִקּוֹמָה בְּמִבּוּאֵי לְמִדְרֵש־הַלֵּכָה בְּכַתֵּב יָדִי.
יִוָּאֵם חַיִּי לֹא אֶזְכֹּר לְנִמְרוֹ אֲנִי מִבְּקֵשׁ לְהַדְפִּיטוֹ כְּמוֹ שְׁהוּא בְּהַעֲתָקָה וּבְגִלְיוֹנוֹת שְׁנֵי הָאֲכֻזְמָלִיִּים
שֶׁל־הַמְכִילְתָּא וּבְמֵאמְרֵי מְכִילְתָּא דְסִנְיָא שְׁבַת־רִבִּי, וְלֹא לְשׁוֹת וְלֹא לְהוֹסִיף שְׁלֹא לְצוֹרֵךְ הַכְּרָחִי.
יֵאֲנִי מִצִּיעַ אֶת מֵר מִלְמַד וְאֲכַרְמִסוֹן לְעוֹרְכֵי הַמְכִילְתָּא.

איתרע מולנו ולא זכינו שהספר יצא על-ידו בדיוקנותו המופתית בקריאת הטכסט ובחג ובהערותיו הקצרות והמעמיקות ומאירות העינים, ולא עוד אלא שגם רעי הנכבד ר' שרגא אברמסון נ"י לא היה ספק בידו לעזור בזה, כי הוא משמש כיום פרופסור בביהמ"ד לרבנים באמריקה.

הוטל אפוא עלי למשוך בעול יחידי, בסדור החומר ועריכתו, הוספת חלופי-גרסאות ע"פ הקטעים המקבילים וע"פ כתבי-יד של מה"ג והשלמת הערות ומראי-מקומות להערותיו של מורד זצ"ל בגליונות טפסי מדרשב"י (הופמן) שלו וגליונות העתקת כתבי היד. קיימתי את מצות רבי במיטב יכולתי: הקפדתי ודייקתי במסירת הטכסט ובחלופי הגרסאות; המעטתי בהערות של מראי מקומות ופירושים, את הערותיו של מורד ז"ל הבאתי בלשונו ובכתבו וסימנתי במרכאות בראשה ובסופה של כל הערה (כך: "_____" או "_____"). אחדות מהן נדפסו באותיות גדולות, (אף הערותיו של הופמן, שהובאו, סומנו במרכאות, אלא שהערות אלו צוינו בסוף באות-ה) (").

כל עבודתי אינה אלא פרי-תורתו של מורי ורבי נ"ע וכח-כחו של אבי-כחכמה ז"ל. כרם כל חסרון וכל טעות שימצא בספר אינו אלא חולדתי, ובי אני העין, ורבי ותורתו נקיים.

עבודה רבה בתשומת לב מיוחדת הקדשתי לעריכת המפתחות, שיהיו לעזר ולהועיל לחוקרים ולכל משכיל, המתעניין בתולדות התנאים, תורתם ודרכי מדרשם, לשונם וסגנונם. וזכורים לטוב מורי הרב פרופ' שמחה אסף ז"ל, נשיא חברת "מקיצי נרדמים", ויבלח"א ידידי ד"ר א"א אורבך נ"י, הרוח החיה בפעילות החברה, שהיו בין הממריצים אותי לפתוח את עריכת ספרי מו"ר זצ"ל בהכנת המדרשב"י לפרוס. ד"ר אורבך יצ"ו עיין גם בגליונות ההגהה והעמידני על כמה דברים. כמה הערות הובאו בשמו (במקומן או ב"תיקונים...") שבסוף. כמה הערות נתקבלו מחברי היקר פרופ' שאול ליברמן הי"ו. שניהם יבורכו. רחמיא בריה דמארי ורבי, ר' חיים הלוי אפשטיין נ"י, עזר לי בציון מראי המקומות לפסוקים. גם ברוך יהיה מפי כהן, ובזכות אבות לא תמוש התורה מפיו ומפי זרעו, וכשם שזכה ללמוד ולשמור ולעשות, כך יזכה להוסיף ללמוד וללמד. מודני להנהלות הספריות ולספרניהן, ובמיוחד לד"ר ב"מ לוין ז"ל (בעל "אוצר הגאונים") ולפרופסור א"ל פינקלשטיין יבלח"א ולחכמים אחרים, ידועים-בשם ונעלמים, שהמציאו למו"ר זצ"ל צילומי כתבי-יד שכאוצרותיהם ושבאו לידיהם. חן-חן לידידי היקר ד"ר ישראל מהלמן נ"י ולרעי ד"ר מרדכי מרגליות הי"ו, שהשאינוני כתבי-יד של "מדרש הגדול".

ברכות שמים מעל יחולו על ראשיהם של כל המסייעים להופעת הספר: לפרופסור בן-ציון דינור נ"י, שר החינוך והתרבות, שהעמיד לרשות האוניברסיטה העברית בירושלים הקצבה מיוחדת להכנת כתביו של מו"ר זצ"ל לפרוס; למו"ר פרופסור גרשם שלום נ"י, ראש המכון למדעי היהדות, מראשי הדוואגים להופעת ספרי רבי ז"ל, להנהלת חברת "מקיצי נרדמים", שנתנה את לבה (ולא חסכה ממון) להוציא את הספר הדור ונאה; למר יעקב בן-צבי יצ"ו, בעל דפוס "מרכז" ולסדר ר' אליהו סג"ל הי"ו, שהוציאו מתחת ידם דבר שלם בכל פרט ופרט (עד כמה שהיה "בר-ביצוע"). חן חן לעלם זריו וחביב אבא בן אפרים כהן נ"י, שעזר לי בהבאת ההגהות והשכתן. ואסיים בשבחו של מקום ב"ה, שזיכני ללמוד תורה מפי גדול חוקרי ישראל בדורנו ולצקת מים על ידיו. ויהי-רצון שזכותו תעמוד גם לי, ואוכל ללמוד וללמד בבריות גופא ובנהורא מעליא בתוככי ירושלם הבנויה בנין-עולמים.

ע"צ מלמד

ירושלם, עש"ק, ג' באדר תר"ה לע"ד לפ"ק,
יום מלאת שלש שנים לפטירת מו"ר זצ"ל

תורתנו למשרד החינוך והתרבות

של מדינת ישראל

ולאקדמיה למדעי היהדות בארצות הברית

ולמר יוסף מייזר (Joseph Mazer)

מניו יורק

על עזרתם בהוצאת מכילתא זו

ועד חברת מקיצי נרדמים

למהדורה השנייה

עברו כ"ד שנים מיום שיצא לאור המהדורה הראשונה של "מכילתא דר' שמעון בן יוחאי" שלפנינו. רובו של הספר (קס"ד עמ' מחוך רכ"ד) – מכתיב-יד. צפינו, שיתגלו לנו קטעים נוספים, ולא נוסף אלא קטע קטן (כ"י אדלר 3205), שפירסמו פרופסור גב"ע צרפתי נ"י. האוצר, שממנו קבלנו את חלק הארי של הקטעים הגנוזים, סגר דלתיו בפנינו, ואין פותח.

מהדורה שנייה זו יוצאת אפוא במתכונתה של המהדורה הראשונה בתיקונים ובהערות נוספות. את הטעויות והחסרונות בטכסט ובחילופי גירסאות ובמראי-מקומות תיקנו והשלמנו בגוף הספר. הערה שניתן להוסיפה במקומה בגוף הספר-הוספנו במקומה, ואשר לא נמצא לה מקום באה ב"הערות נוספות".

מוֹרֵי וּחְבִּירֵי פְּרוּפ' א"א אורבך, פְּרוּפ' גרשם שלום, פְּרוּפ' שאול ליברמן ופְּרוּפ' שרגא אברמסון נהגו בי בעין יפה, ושלחו לי את הערותיהם ותיקוניהם, והובא כל דבר במקומו בשם אומרו. רעי פְּרוּפ' מרגליות זצ"ל כתב בקורת מפורטת על המהדורה הראשונה (קריח ספר ל"א), וכמה תיקונים במהדורה זו שלפנינו הם על-פי הערותיו.

רעי החסיד הרב פְּרוּפ' בנימין דה-פריס זצ"ל הרצה בערב העיון לזכר מו"ר פְּרוּפ' י"נ אפשטיין זללה"ה במלאת עשר שנים לפטירתו על הנושא "שימוש של עורך המכילתא דרשב"י במכילתא דר' ישמעאל" (נדפס תחלה ב"סיני" כרך נא, וכללתיו בקובץ מחקרו "מחקרים בספרות התלמוד", 142-147) וחיזק את הנחתו של מורנו זצ"ל, ש"מכילתא דרשב"י היא דבי ר"ע מאוחר לכולם (השחמש הרבה בספרא וספרי וחוס' בלשונם)".

ברכת כהן תחול על ראש בעלי הוצאת "בית הלל", ליכטנשטיין את הולדר, שקיבלו על עצמם לסייע לישיבת "שערי רחמים" של עט"ר אבא מארי זצ"ל בהדפסת הספר ובהפצתו. זכותם של שני הצדיקים, של מורי ורביי ושל אבא מארי, תגן בעדם, ובכל אשר יפנו יצליחו, והברכה תהיה שרויה במעשיהם.

ואסיים בשבח והודאה לנותן התורה, שזיכני למהדורה שניה של ספר זה, ואני תפלה, שיתן לי בריאות הגוף ושלמות הנפש לסיים את שאר ספריי ויצנני להוציאם לאור. ובזכות רשב"י נזכה להרמת קרן התורה, ולתלמוד שיביאנו לידי מעשים טובים וסוהר המדות, ותהי גאולתנו שלמה, אמן.

תוכן:

הקדמה

מבוא

יג — כה	מכילתא דרשב"י, מאת י. ג., אפשטיין
כו — לב	נוספות ל"מכילתא דרשב"י, מאת ע"צ מלמד
לג — מה	על כתבי־היד של מדרשב"י " "
מו — נו	על מדרש הגדול " "
224 — 1	מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי
249 — 227	נספחות
231 — 227	א. כ"י אנטונין 236
240 — 232	ב. כ"י ספרית האוניברסיטה בקמברידג'
247 — 241	ג. כ"י קמברידג' ג
249 — 247	ד. נוספות מדרש הגדול
254 — 250	תיקונים והערות נוספות והשלמת ח"ג ומ"מ
256 — 255	מלים יוניות ורומיות
300 — 259	מסתחות
263 -- 259	א. שמות
275 -- 263	ב. מונחים ולשונות מדרש
276 — 275	ג. כינויי ה' ולשונות מיוחדים לו
289 — 276	ד. ביסויים ושימושי לשון
291 - 289	ה. אמרות ופתגמים
292 — 291	ו. משלים ודימויים
293 — 292	ז. מספרים וספורות
294 — 293	ח. עניינות
300 294	ט. פטוקים
303 — 301	תיקוני טעויות
	צילומים (מ"ס כתבי־יד)